

**УСПЕХЪТ В УСЛОВИЯТА НА СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА ПРЕЗ
ПОГЛЕДА НА РОМСКИЯ БИЗНЕСМЕН**

Камелия Петкова

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

1000, София, България

kamelia.petkova@gmail.com

**SUCCESS THROUGH THE EYES OF ROMA BUSINESSMAN IN TIMES OF
ECONOMIC CRISIS**

Kamelia Petkova

Institute for the Study of Societies and Knowledge, Bulgarian Academy of Sciences

1000, Sofia, Bulgaria

kamelia.petkova@gmail.com

ABSTRACT

The article is an analytical interpretation of the results of a qualitative research - depth interviews with Roma businessmen, who survive and successfully realize their business initiatives despite the challenges they face as a result of the economic crisis. Research interest aimed to study this particular category does not end in itself. It was prompted by the fact that Roma businessmen are more initiative, prone to take risks and have the potential to "pull" the community forward in comparison with other representatives of the Roma ethnic group. Their specific social background is mostly due to the acquired socio-economic status. Their recognition throughout the unequal competitive environment stems from their character, acquired knowledge, qualification and organizational skills. How did they survive in a crisis? What does it mean to be successful? Where has it all started? Which path to take? What kind of problems you will face? What kind of qualities should you possess in order to achieve the dream of building a career and reaching independency? Without being comprehensive the analysis is trying to answer these and many other questions and it is based on life experience of successful Roma businessmen in the private sector.

Key words: Roma businessman, Success in times of economic crisis

Съвременната икономическа криза поставя редица предизвикателства пред всички икономически агенти, в това число и пред ромите бизнесмени, едно от които е възможността да работят в качествено нова икономическа и конкурентна среда. С цел добиване на по-пълна представа за тяхната дейност и начините, по които те успяват да оцелеят в сегашната икономическа криза разговаряхме с 12 успешно реализирали се в частния бизнес лица от ромския етнос. Без никакви претенции за генерализации веднага следва да се има предвид уточнението, че настоящите, изводи констатации и заключения важат единствено и само за изследваните лица. Как са оцелява в условията на криза? От къде започва всичко? Какъв път трябва да извървиш? С какви проблеми трябва да се сблъскаш? Какви качества трябва да притежаваш, за да постигнеш мечтата си, да изградиш кариера и да постигнеш независимост? Това са въпроси на които в настоящия доклад се прави опит да бъде даден отговор, позовавайки се на житейския опит на изследваните лица.

Изследваните роми се занимават с най-различни икономически дейности: международни и вътрешни превози, хидростроителство; търговия, фризьорски услуги, брокерство и др. Социално-икономическата обстановка, особено в края на социализма, допълнително мотивира и провокира част от тях да се насочат към фамилия и семеен бизнес. С малък финансов риск и в някои случаи използване на кредит, създаването на

собствена фирма се разглежда като единствена перспектива за започване на работа и за печелене на пари. Общият брой на наетите служители в техните фирми е между 2 и 120 души, в зависимост от упражняваната дейност. Резултатите от проведените дълбочинни интервюта показват, че сред основните причини, които провокират и подтикват повечето бизнесмени да започнат частна дейност това са бедността, немотията, а също така и сравнително големия брой членове на семейството. В болшинството от изследваните случаи, решението да се започне с частна дейност се приема по-скоро като начин за оцеляване в трудна ситуация. Малко са случаите, в които той е резултат от съзнателно поет риск с цел професионална реализация и изява. Съвременната икономическа криза неминуемо се отразява, както върху тяхната ежедневна дейност, а така също и върху възможностите им за кариера и професионално израстване. Тяхното оцеляване в неравната конкурентна среда се дължи преди всичко на техните придобити знания, квалификация и организационни умения. Основното личностно качество, което притежава всеки един от тях това е адаптивността. Между иновация и традиция, респондентите предпочитат креативното и рисковано действие. В разговорите с тях, впечатление прави тяхната готовност към предприемане на действия пред сигурността, изчакването и пасивността. От техния успех най-често зависи съществуването на цялото им семейство. По този начин рискът от индивидуално поет се превръща в колективен.

Като представители на по-заможните и издигнали се социални слоеве в ромската общност, посветилите се на бизнеса притежават добро материално състояние, живеят в хубави къщи и имат всичко необходимо, в сравнение с останалите представители на общността, а и не само на нея. Всички лица, с които разговаряхме са образовани хора с много интереси. Според тях доброто образование е от първостепенно значение за развитието на дадена личност, за кариера и не на последно място за излизането им от „дъното“. „Ромското общество няма такива навици да се образова или поне да се самообразова. За съжаление, то затова ние (ромите) заемаме такава незавидна ниша в обществения живот. ...без образование, няма работа, а има просия.“(Т.Т. - ром бизнесмен).

Всички изследвани роми в бизнеса поставят образованието на челно място в ценностната си система. Те държат техните деца да придобият по-високи степени, вкл. висше образование. В генерационен план интервюираните лица имат по-висок образователен статус от своите родители. Повечето от тях са израснали в семейства, членовете на които са с ниска степен или без образование. Причините за това са различни – бедност на семейството, безработица, прекъсване на училище. Независимо от ниската степен на образование, ромите в бизнеса подчертават, че техните родители са били природно интелигентни и с прогресивно мислене. Преобладаваща част започват училище в родния си град или село, но впоследствие в по-горните класове продължават и се местят в близкия по-голям град. Всички те са на мнение, че в началото им е било доста трудно, но и интересно. Някои дори оценяват и предимствата, които им е дал социализма за тяхното професионално израстване: „В тоталитарно време държавата даваше възможност на циганите да учат. Те бяха толерирани в тази област. Държавата способстваше ромите да бъдат добре обучени, даже имаха и привилегии за разлика от българите, моля ти се. Значи, ако на една позиция кандидатстват българче и циганче и резултата е еднакъв за двамата, се приемаше циганчето“.(У.У. - ром бизнесмен).

По-голямата част от респондентите, с които разговаряхме, независимо, че нямат достатъчно свободно време, продължават да полагат допълнителни усилия за усъвършенстване на своите знания и опит чрез участие в различни курсове и специализации. Тематичните области, в които те предимно инвестират са езикови, бизнес курсове, обучения за ръководители и обществено-политическа ангажираност. Благодарение на тяхната богата „култура“ и знания в различни области всички те се ползват с уважение и почит от

останалите представители на общността. Твърде често те биват търсени като хора, от които може да се поиска съвет, мнение или препоръка. Без изключение всички са заобиколени от много приятели, които ги подкрепят, уважават и са готови да им подадат ръка в трудни моменти.

Ромите в бизнеса остават тясно свързани със своите семейства. Доверието и желанието за оглавяване на ключови позиции в техните фирми от по-широк кръг от хора извън фамилията е ограничено. Всички интервюирани лица, с които разговаряхме споделят, че ръководните длъжности се заемат от техни близки или роднини (съпруга, деца, майка, баща, братовчеди). Като цяло болшинството от тях, предпочитат да наемат предимно българи за останалите длъжности във фирмата, поради по-високото им образование, квалификация и умения в определена област: „При мен идват от квартала много роми, които ме питат за работа, само, че за да работят, то те трябва поне да имат някакво техническо образование – монтьор лесно не се става или пък шофьор. На мен ми трябват хора, които си разбират от работата и знаят какво правят, не мога да рискувам, някакви неуки да се учат на камионите ми”. (Т.Т. – ром бизнесмен)

Широко застъпена практика е включването на две или повече поколения в дейността на фирмата в рамките на един и същи период от време. Повечето от тях осъзнават, че, за да могат следващите поколения да наследят тяхната дейност е необходимо да има приемственост, чрез включване на един по-ранен етап на членове на семейството (синове, дъщери, внуци и т.н) в техния бизнес. Според тях от изключителна важност е техните деца да усвоят занаят и да научат всички „тънкости” на бизнеса. Ето какво споделя в своето интервю един ромски бизнесмен: „Аз имам една моя мисъл, не знам чух ли я, но мисля, че си е моя: на едно дете, ако му оставиш пари, рано или късно ще ги похарчи, но ако му оставиш занаят никога няма да е гладен”. (Е. - ром бизнесмен).

Според интервюираните лица в повечето случаи пътят към успеха е осеян с множество пречки и препятствия. Едно от предизвикателствата пред тях е това, че те са представители на друг етнос. В проведените разговори често се споменава, че в България винаги е имало някаква нетърпимост към различните, нетолерантно отношение, скрита или явна дискриминация. Това, с което интервюираните лица се опълчват срещу стереотипите и предразсъдъците на останалите членове на обществото е собствената им амбиция да докажат, че имат нужния опит и потенциал за извършването на дадена дейност. Друг болезнен за тях проблем е наличието на корупционни практики в различни области. „Значи, аз съм пускал оферти в местния завод, десетки оферти. За съжаление нито една до сега не съм успявал да спечеля и то поради тази причина, която ти казах – далавери и там някакви други неща. Там има фирми, които са се „окопали”. „Окопали” са се и не знам какво правят, но не можеш да ги помръднеш. На последната ми покана, аз разбрах, по един начин разбрах, че моята оферта е по-ниска от последната, която е спечелила. И в същия момент аз не съм предпочетен за изпълнител на тази дейност. Защо?...” (Д.И. - ром бизнесмен).

На равнището на отделната фирма, респондентите, с които разговаряхме срещат трудности от типа: необходимост да се мисли за всичко, голямо физическо и психическо натоварване, работа без работно време и почивни дни. Всеки старт е труден и поради това всеки се нуждае от подкрепа. Няма ромски бизнесмен, който да не е получил подкрепа на старта от най-близките си лица (майка, баща, роднини, приятели). Неслучайно, в хода на провеждането на интервютата, когато се заговори за оказване на помощ, всички единодушно се придържат към една крилата фраза: „Семейството е моята крепост – от него получавам подкрепа и отдаденост!”. Разбира се, измеренията на подкрепата са различни. За едни тя има формата на предоставяне на финансова помощ, а за други тя има чисто морален характер, вдъхвайки сили във възможностите и способностите.

Повечето от ромите, занимаващи се с частна дейност се смятат за успели хора. В хода на провеждането на дълбочинните интервюта се натъкнахме и на един случай, в който лицето независимо, че има семейна фирма и е работодател на над 120 души сподели, че не се чувства „успял” на фона на всичко случващо се около него: „Общо народа в България живее зле. Аз имам огромна къща обзаведена с всичко необходимо. Имам луксозен автомобил. Това е добре. Но мен понякога ме е срам да ме гледат хората, че се движа с джипа си примерно. Защото те нямат, не могат и да помислят за такова нещо. Нима ако си направиш къща в пустинята и около теб няма никой ти ще си доволен? Няма как да си доволен. Така, че не смятам себе си за успял човек докато това общество не успее, защото сам за себе си нищо не означавам. Аз не мога да живея сам. Ако ти не си добре, ако тя не е добре, какъв успял човек съм аз. Значи, обществото трябва да успее, обществото ни трябва да е материално добре и тогава и аз ще съм добре, разбира се. Но на този етап не смятам, че съм успял човек.”(Д.И. - ром бизнесмен)

Според онези, които все пак считат, че са успели и се самоопределят като такива, успехът има различни измерения. За един той идва с осигуряването на собствената заетост и финансова сигурност на семейството, с разчупването на подтискащата социална изолация и бедност. За друг, успехът намира израз в разширяването на бизнеса и оцеляването в безпощадната конкурентна среда. Две са нещата, които са необходими, на човек, за да се чувства успял в живота. Това са: постигането на лична реализация и успех в кариерата за себе си и за собствените си деца и осигуряването на „спокойни старини” и нормален живот на техните семейства.

Повечето роми в бизнеса смятат, че наличието на финансов капитал, борбеност, постоянство и коректност към клиентите са четирите компонента, които гарантират успех в начинанието, с което си се захванал. Както казва, един от тях: „съвкупността от тези неща, плюс това да работиш „качествено”- с много труд, умения и дисциплина, ако ги събереш накуп, не се съмнявай, че носят успех – независимо от това, дали той е по-голям или по-малък”(Д.И. - ром бизнесмен). Те споделиха, че успешната реализация в дадена сфера е възможна само, ако бъдеш целеустремен, набелязваш конкретна цел и търсиш начини за нейното изпълнение: „то само с упоритост не става, все едно да хванеш да копаяш един кладенец, значи трябва да знаеш какво искаш от живота. Да имаш цел. Да си я постигнеш и да я гониш.”(Д.И. - ром бизнесмен).

По време на разговорите с тях, респондентите бяха провокирани да опишат какви според тях са успелите хора по принцип. Болшинството изразиха сходно мнение, като се обединиха около твърдението, че такива лица имат добро образование, притежават нужните знания и умения за организиране на някакъв бизнес, какъвто и да е той и способности да наемат персонал и да го ръководят. Обратното, антипода на успелите хора, бизнесмените ги характеризират по следния начин: неуспели са онези, които не ценят собствения си труд, в повечето случаи са мързеливи, завистливи, неграмотни, лъжат, мамят и притежават жажда за власт. Повечето от изследваните лица са противници на онези, които не вършат нищо, а „само мътят водата”, противници са на шуробаджанацината, разделянето на хората на „мои” и „твои”.

И ако може да бъде обобщено всичко казано дотук, то според интервюираните роми в бизнеса, за да се радваш на добри резултати следва да притежаваш следните най-важни качества и способности, които биха ти помогнали в конкурентната борба:

- Планове за бъдещето;
- Финансов капитал;
- Специфични знания и умения за дейността;
- Непрекъснато усъвършенстване и квалифициране;

- Притежаване на борбеност и търпеливост, независимо от евентуални загуби в процеса на работа;
- Склонност към поемане на риск;
- Наличие на делови връзки, които биха могли да предоставят възможност за развитие на бизнеса.

Анализът на проведените дълбочинни интервюта показва, че ромите в бизнеса имат реалистично виждане за развитието на българската икономика. Те имат трезва преценка за състоянието на българското общество, съчетано с търсенето на възможности за разширяване и развитие на тяхната дейност. На въпроса: „Какви са Вашите очаквания за развитие на бизнеса Ви през следващите три години?“, повечето от респондентите са оптимисти и вярват, че независимо от икономическата криза, те ще успеят да се задържат на пазара. Никой от интервюираните лица не желае да променя своя бизнес и основното си занимание. Голяма част от тях успешно са се реализирали благодарение на знанията, опита и допълнителната квалификация, придобити в сферата, в която работят: „Вижте сега, успехът на даден човек в дадена дейност е преди всичко в постоянството. Започнем ли да скачаме от дърво на дърво, вече не си е работа”. (У.У. - ром бизнесмен).

И ако трябва да обобщим многоцветната палитра от отговори за това, как виждат своето бъдеще, най-добре е да цитираме изказване на един от бизнесмените, с който разговаряхме: „Просто аз им натрих носовете с това, което съм постигнал, с това, което съм направил, за да чуваме: циганин, циганин, ама е голяма работа”(У.У. - ром бизнесмен).

Успели роми в бизнеса има и те доказват, че мизерията, в която живеят останалите от общността, е въпрос и на избор. Избор: или да тънеш в мизерия или да осигуриш добър живот на членовете на семейството си; избор: или да бъдеш безработен, вместо да работиш, да оставиш детето си неграмотно, или да го мотивираш да се развива в професионален план и да се реализира успехи.

Литература

1. Нунев, Й., Р.Сечков, 2009. Неформалният лидер в ромската общност, София, Фондация С.Е.Г.А.-Старт за ефективни граждански алтернативи
2. Доклад „Данни на фокус“ № 1 | Ромите. EU–MIDIS. 2009, Агенция на Европейския съюз за основните права, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_BG.pdf
3. Проект на доклад относно публичните политики за интеграция на ромите в България и основните проблеми на социално-икономическото включване на ромската общност. 2012. София